

М.А. Широков, здобувач

**Причорноморський науково-дослідний інститут економіки
та інновацій**

**СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМКИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ
У СФЕРІ СТАЛОГО ВИКОРИСТАННЯ
ВОДНИХ РЕСУРСІВ**

У статті розглянуто сучасний стан використання національних водних ресурсів, визначено основні проблеми та напрямки їх вирішення. Досліджено стратегічні документи у сфері управління водним господарством, окреслено основні пріоритети сталого використання водних ресурсів. Обґрунтовано стратегічні напрямки та складові реалізації державної політики у сфері сталого використання водних ресурсів.

***Ключові слова:** водні ресурси, державна стратегія, стале використання водних ресурсів, структура водоспоживання.*

Постановка проблеми. Водні резерви є одним з найцінніших природних ресурсів нашої планети, забезпеченість якими є визначальним чинником продовольчої безпеки, розвитку аграрного комплексу та економіки в цілому. Україна, внаслідок недостатньої забезпеченості території водними ресурсами при одночасному надмірному споживанні води в соціально-економічному комплексі та високому рівню забрудненості поверхневих вод, у стратегічній перспективі може зіштовхнутися з реальним дефіцитом води, що необхідна не тільки для розвитку економіки (зокрема продовольчого сектору), а й задоволення потреб населення. Проблеми раціонального використання водних ресурсів країни, їх збереження та розвиток потребують виваженого стратегічного підходу, що ґрунтуватиметься на кращому світовому досвіді у цій сфері й забезпечуватиме перехід національної економіки до моделі сталого природокористування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми ефективного управління водними ресурсами перебувають у центрі уваги наукової спільноти, державних органів та міжнародних організацій. Зокрема, серед науковців, що досліджують дану проблематику можна виділити

Л.В. Левковську, А.М. Сундук, Т.І. Добрянську, М. Климчика, Т.В. Пінкіну І.Д. Мартинюка та ін. Разом з цим недостатньо дослідженими залишаються питання інтегрованого стратегічного підходу до системи ефективного управління водними ресурсами у відповідності до принципів сталого природокористування.

Постановка завдання. Метою написання статті є дослідження сучасного стану управління водними ресурсами в національному господарстві та обґрунтування стратегічних напрямків державної політики у сфері сталого використання водних ресурсів.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні, доступний обсяг водних ресурсів України на рік становить близько 73,1 км.³, у тому числі: 53,1 км.³ внутрішніх поновлювальних вод та 20 км.³ підземних вод. Для забезпечення комунальних, промислових та сільськогосподарських потреб країни використовується у середньому 27 % (19,3 км.³ на рік) водного активу.

За даними інституту водних проблем і меліорації НААН, «Водоємність вітчизняного виробництва складає в середньому 0,3 м³ на одну гривню готової продукції, що значно перевищує аналогічний показник у розвинених європейських країнах. Об'єм втрат води при транспортуванні оцінюється у 2,0 км³ в рік. При цьому більше третини води, поданої у зрошувальні системи, втрачається через низький технічний рівень і зношеність гідротехнічних споруд. Близькими є й втрати води у водопровідних мережах, що забезпечують питні та господарсько-побутові потреби населення».[1]...

За останні роки внаслідок негативних процесів в економіці (стагнація виробничої сфери, підвищення цін на енергоносії. зниження ділової активності суб'єктів господарювання), погіршення демографічної ситуації та окупації частини території України, загальні обсяги водоспоживання мають тенденцію до скорочення, що проілюстровано на рис. 1.

Позитивним є тенденція щодо збільшення частки використання очищених вод з 7 % у 2007 р. до 11 % у 2017, що свідчить про поступове вдосконалення очисних систем в Україні. За період 2007-2017 рр. загальні обсяги забору води з природних об'єктів скоротилися майже на половину (44 %). На фоні загального збільшення обсягів споживання води в світовій економіці така тенденція є позитивною, проте є наслідком насамперед зниження обсягів промислової діяльності, а не всеохоплюючого впровадження нових ресурсозберігаючих технологій. Свідченням цього є структурні зрушення у споживанні прісної води у розрізі галузей народного господарства, що відображено у табл. 1.

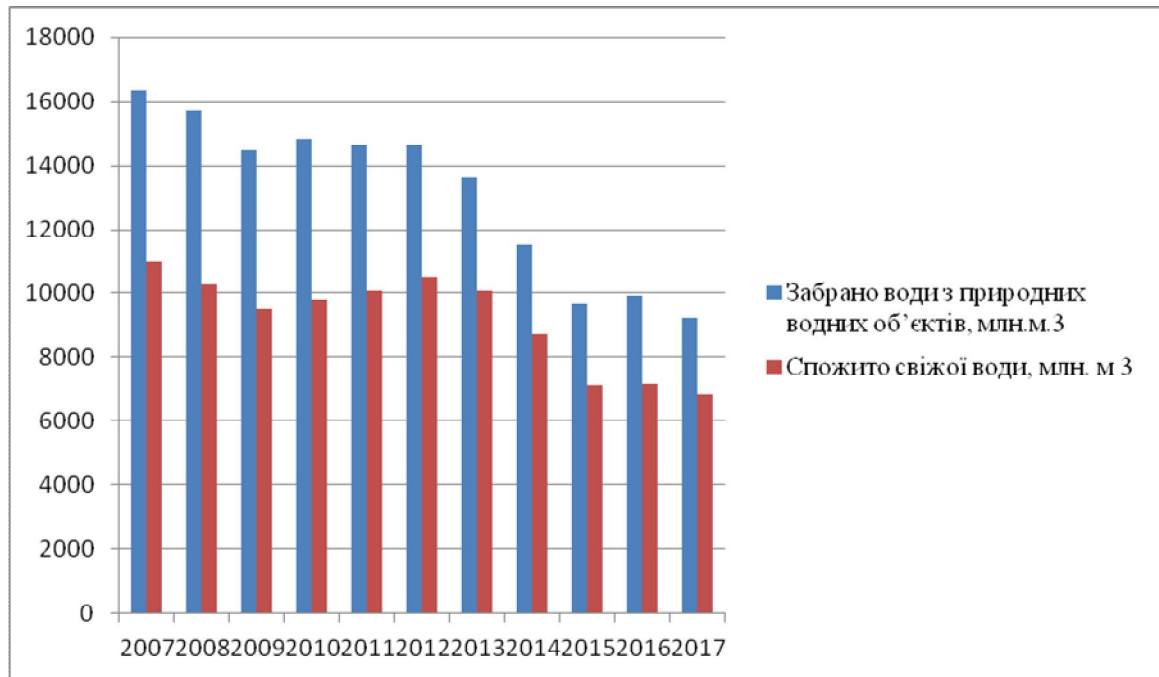

Рис. 1. Основні показники використання водних ресурсів України

Джерело [2]

Як видно з таблиці, найбільшими споживачами водних ресурсів є електроенергетика (36 %), сільське господарство (24 %) та житлово-комунальне господарство (19 %). Тобто, наявність водних ресурсів є надзвичайно важливим для забезпечення енергетичної, продовольчої та соціальної безпеки. За період 2010-2017 рр. обсяги споживання води у народному господарстві знизилися на 36 %.

Скорочення відбулося у всіх галузях. Проте, найбільш помітним є зменшення споживання води (понад 60 %) у металургійній, вугільній та нафтогазовій промисловості. При незмінних технологіях, що використовуються в цих галузях в останні 7 років, таке скорочення водоспоживання є свідченням зниження обсягів виробництва.

У структурі водоспоживання найбільш помітним є скорочення обсягів використання водних ресурсів у харчовій (-12 %) та металургійній промисловості (-7,9 %) на фоні зростання водозабору підприємствами аграрного сектору.

Ефективне аграрне виробництво є основою гарантування продовольчої безпеки держави, задоволення населення головними продуктами харчування в достатній кількості та різного асортименту. Посткризове відновлення економіки України потребує розвитку аграрного виробництва на інтенсивній основі, що гарантуватиме продовольчу безпеку країни, а кожній особі – можливість повноцінного раціонального

харчування якісними та безпечними продуктами [4]. Разом з цим, головним чинником інтенсифікації та розвитку сільського господарства в Україні є меліорація земель. Тому, важливим стратегічним завданням розвитку аграрного сектору із врахуванням проблем щодо водо забезпечення є комплексне впровадження нових ресурсозберігаючих технологій водовідбору, поливу та повторного використання водних ресурсів.

1. Структура водоспоживання у розрізі галузей народного господарства України

Галузі	2010		2016		2017		Приріст 2017/2010		
	млн м ³	%	млн м ³	%	млн м ³	%	абсолютний	відносний	% у структурі
Електроенергетика	3118	32	2848	43	2244	36	-874	-28,0	4
Нафтогазова промисловість	16	0,2	7	0,1	6	0,1	-10	-62,5	-0,1
Вугільна промисловість	56	0,6	26	0,4	19	0,3	-37	-66,1	-0,3
Металургійна промисловість	1512	15	492	7,4	462	7,4	-1050	-69,4	-7,9
Машинобудівна промисловість	75	0,8	41	0,6	40	0,6	-35	-46,7	-0,2
Хімічна промисловість	123	1,3	55	0,8	55	0,9	-68	-55,3	-0,4
Харчова промисловість	138	14	90	1,4	91	1,5	-47	-34,1	-12,5
Сільське господарство	2565	26	1595	24	1926	31	-639	-24,9	4,5
Житлово-комунальне господарство	1952	20	1255	19	1237	20	-715	-36,6	-0,2
Інші галузі	262	2,6	199	3,1	204	3,2	-58	-22,1	0,6
Всього	9817	100	6608	100	6284	100	-3533	-36,0	100

Джерело: розраховано за даними державної служби статистики України [2]

Попри наявні тенденції щодо зменшення забору води в економіці за останні 10 років, проблеми ресурсощадного, економічно ефективного,

еколого-зберігаючого та соціально-відповідального використання водних ресурсів залишаються гострими та потребують розроблення комплексних стратегічних заходів. Погоджуємося з думкою Мартинюка І.Д., що головна роль в системі комплексного управління водними ресурсами відводиться державі, що в сучасних умовах «повинна полягати в регулюванні відносин в області водного господарства за допомогою правових механізмів (прийняття відповідних державних актів) та фінансових інструментів (спеціальні умови кредитування та субсидії для водокористувачів, а також пільги при оподаткуванні водогосподарських об'єднань). За державний рахунок повинно будуватися великі водогосподарські об'єкти, які б мали державне значення, наприклад, магістральних зрошувальних каналів, а також об'єктів, необхідних для захисту населення, які б попереджали стихійні лиха, для зниження рівня негативного впливу вод» [5].

Нажаль, на сьогодні нерозв'язаними залишаються проблеми організаційного, економічного, екологічного та соціального спрямування, вирішення яких потребує формування Єдиної Водної стратегії, узгодженої з стратегією соціально-економічного розвитку України, джерелами фінансування, напрямками реалізації та підкріпленої відповідними нормативно-правовими механізмами.

На даний час, існує ряд стратегічних документів, що спрямовані на впорядкування системи управління водними ресурсами у стратегічній перспективі. Зокрема, до цих документів можна віднести Водну стратегію України на період до 2025 р., розроблену науковцями Інституту водних проблем і меліорації НААН.[1]. Метою стратегії є законодавче закріплення загальнонаціональних пріоритетів у сфері раціонального використання водних ресурсів України. У стратегії містяться цілі, принципи, стратегічні пріоритети державної політики у сфері управління водними ресурсами, пропозиції щодо удосконалення правових та організаційно-економічних механізмів управління водним господарством. Нажаль, наведена стратегія не затверджена Кабінетом міністрів та не прийнята до реалізації внаслідок відсутності насамперед чіткого організаційно-управлінського механізму з відповідним розподілом повноважень як на рівні держави так і у регіонах та дефіциту бюджетних коштів для впровадження пропонованих у стратегії заходів.

Однією з рушійних сил, що стимулює удосконалення нормативно-правового забезпечення та управління у сфері водного господарства України стало підписання Угоди про асоціацію України з ЄС. Як зазначають експерти, «сфера якості води й управління водними ресурсами відрізняється від інших секторів імплементації досить

швидкими темпами розробки нормативно-правової бази. Важливим стало прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження інтегрованих підходів в управлінні водними ресурсами за басейновим принципом». Для імплементації Директиви 2008/56/ЄС про встановлення рамок діяльності Співтовариства у сфері екологічної політики щодо морського середовища розроблено так звану анотовану структуру Морської стратегії України» [7].

Враховуючи підписаний у 2016 році договір Про асоціацію України з ЄС, затвердження Цілей сталого розвитку України та із урахуванням поточної соціально-економічної й геополітичної ситуації в Україні, експертами Мінекономіки розроблено «Стратегічні підходи до формування водної політики України» [6]. Наразі документ перебуває на стадії громадського обговорення та не передбачає чітких планів щодо його реалізації. У документі містяться стратегічні цілі, поточні проблеми, перелік завдань та механізмів їх реалізації. Зокрема, основними стратегічними цілями формування водної політики визначено наступні:

1. Забезпечення необхідної кількості водних ресурсів належної якості для відновлення й оздоровлення водних екосистем;
2. Досягнення «доброго» стану водних об'єктів України;
3. Запровадження державою інтегрованого управління водними ресурсами за басейновим принципом та належного екологічного врядування в районах річкових басейнів з метою досягнення та підтримання доброго екологічного стану вод.

Наявність розроблених стратегічних документів, законодавчих ініціатив, проектів у сфері управління водним господарством підтверджує пріоритетність даної галузі для розвитку національної соціально-економічної системи. Водночас, аналіз документів та стану їх імплементації підтвердив, що наразі стратегічне управління водними ресурсами України за інтегрованим принципом перебуває лише у зародковому стані. На практиці відсутній єдиний економічно-управлінський механізм управління водними ресурсами, а окремі функції зосереджені у департаментах, відділах та регіональних управліннях між яким існує незначний рівень комунікації. Окрім того відокремленими є функції щодо моніторингу водних ресурсів, фінансування заходів з водо відновлення та водокористування, недостатньо опрацьовані механізми залучення інвестицій у галузь, зокрема у формі державно-приватного партнерства, недостатньо опрацьовані механізми впровадження інновацій та водозберігаючих технологій й очисних систем на підприємствах й у сфері житлово-комунального господарства.

На думку авторів Климчика О.М., Пінкіної Т.В. та Пінкіна А.А., однією з важливих передумов для розробки дієвої стратегії, що дозволить формувати стратегічні й поточні плани щодо управління водним господарством на регіональному рівні є ефективна оцінка водо ресурсного потенціалу територій, впровадження обліку використання водних ресурсів, їх якості та відновлення. Зокрема, «облік обсягів водних ресурсів, їх природного та штучного відтворення, а також обсягів споживання і використання дає можливість скласти поточний водогосподарський баланс, оцінити якість управління, раціонально розподілити воду по території та між споживачами, контролюючи граничнодопустимі норми антропогенного навантаження на водні об'єкти» [3, с. 38]. Погоджуючись з думкою авторів, хочемо зазначити, що на сьогодні недостатньо враховані та задіяні технології BIG DATA, що дозволяють формувати єдину та інтерактивну базу обліку водних ресурсів, їх використання, екологічний стан та водний баланс під впливом природних явищ у розрізі регіонів, територій та окремих економічних суб'єктів.

Проведений аналіз показав, що основною проблемою ефективного управління водними ресурсами є відсутність системо утворюючого та інтегруючого документу, а саме – розробленої та затвердженої до виконання Державної стратегії сталого використання водних ресурсів, що дозволить інтегрувати не тільки напрямки управління водним господарством у розрізі окремих управлінь та регіонів, а також визначатиме організаційні, фінансові, маркетингові та соціальні механізми удосконалення системи використання національних водних ресурсів у відповідності до принципів сталого розвитку. Схематично основні складові Державної стратегії сталого використання водних ресурсів наведена на рис. 2.

Державна стратегія сталого використання водних ресурсів повинна враховувати 3 ключові пріоритети:

- соціальну ефективність, що проявляється у першочерговому забезпеченні населення якісною і доступною водою, гарантування рівного доступу громадян до джерел водопостачання та природних водних басейнів, використання водних ресурсів з метою підвищення якості життя та забезпечення здоров'я населення;

- економічну ефективність, що передбачає насамперед раціональне та ощадливе використання водних ресурсів в процесі економічної діяльності, впровадження справедливих тарифів на водопостачання, впровадження нових технологій у систему використання водних ресурсів на всіх етапах господарської діяльності;

Рис. 2. Державної стратегії сталого використання водних ресурсів

- екологічні пріоритети – зниження до мінімуму негативних наслідків використання водних ресурсів та їх вплив на природні екосистеми.

Реалізація даних пріоритетів повинна бути першочерговою при розробленні галузевих та регіональних стратегій використання водних ресурсів.

Дієвість реалізації стратегії залежить від обґрунтованості та узгодженості наступних її складових:

- Організаційна стратегія – стратегія реформування системи управління водним господарством на державному та регіональному рівні у відповідності до основних напрямків реалізації стратегії, впровадження управлінських стандартів та ефективних систем моніторингу управління водними ресурсами. Удосконалення процесів прийняття рішень у сфері водокористування.

- Фінансова стратегія визначає основні та додаткові джерела фінансування заходів щодо реалізації стратегії, прозорих механізмів відбору проектів, що фінансуються з державного та регіонального бюджету, фінансовий контроль і моніторинг їх використання.

- Інвестиційно-інноваційна стратегія спрямована на визначення економічних, організаційних та правових засад залучення інвестицій у інноваційні проекти в сфері водного господарства, що стимулюватимуть перехід на використання нових ресурсозберігаючих, водоочисних та інших технологій використання водних ресурсів.

- Маркетингова стратегія в контексті забезпечення сталого використання водних ресурсів покликана здійснювати максимальний інформаційний вплив на громадськість щодо раціонального використання водних та інших ресурсів, збереження довкілля, споживання чистої води тощо. Саме громадянське суспільство повинно стати тією свідомою силою, що здатна реалізувати стратегію сталого використання водних ресурсів на всіх рівнях та у всіх сферах господарського комплексу.

Поєднання елементів наведених стратегій дозволить розробити ефективні та реальні стратегічні плани сталого використання водних ресурсів у регіонах.

Висновки. Проведене дослідження показало, що попри загальне скорочення споживання водних ресурсів в Україні, на сьогодні зберігається багато невирішених проблем у цій сфері, що потребують інтегрованого стратегічного підходу. Наявність розроблених стратегічних документів, законодавчих ініціатив, проектів у сфері управління водним господарством підтверджує пріоритетність даної галузі для розвитку національної соціально-економічної системи. Проте, розроблені документи стратегічного типу внаслідок фінансової, правової та адміністративної неузгодженості носять переважно декларативний характер.

Основною проблемою ефективного управління водними ресурсами є відсутність системи утворюючого та інтегруючого документу, а саме – розробленої та затвердженої до виконання Державної стратегії сталого використання водних ресурсів, що має поєднувати не тільки цілі та заходи у розрізі окремих галузей водного господарства, а також стратегії щодо їх фінансового, інвестиційного-інноваційного, маркетингового забезпечення й реформування управлінської системи.

Бібліографічний список:

1. Водна стратегія України на період до 2025 року / Інститут водних проблем і меліорації НААН. – К.: 2015. – 46 с. – [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://iwpim.com.ua/wp-content/uploads/2015/10/11_03_2015.pdf

2. Державна служба статистики України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

3. Климчик О.М. Впровадження системи інтегрованого управління водними ресурсами за басейновим принципом / О.М. Климчик, Т.В. Пінкіна, А.А. Пінкін // Scientific Journal «ScienceRise». – 2018. – № 4 (45). – С. 36-40.

4. Левковська Л.В. Особливості водо забезпечення аграрного сектору і населення України в контексті продовольчої безпеки та енергоефективності / Л.В. Левковська, А.М. Сундук, Т.І. Добрянська // Збалансоване природокористування. – 2013. – № 1. – С. 12-18.

5. Мартинюк І.Д. Шляхи вдосконалення системи управління водними ресурсами на національному та регіональному рівнях/ І.Д. Мартинюк//Ефективна економіка.-2013.-№8.[електронний ресурс].-режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_8_58

6. Стратегічні підходи до формування водної політики України/ Мінекономрозвитку [Електронний ресурс]. – режим доступу: https://drive.google.com/file/d/1xN67aKYdIZ7xNvW2uCqmBRo4WI5CQ_6S/view.

7. Україна та Угода про асоціацію моніторинг виконання з 1 грудня 2016 року до 1 листопада 2017 року [Електронний ресурс]. – режим доступу: http://ucep.org.ua/wp-content/uploads/2017/12/UCEP_report_3_WEB_FINAL.pdf.

8. Stehnei M.I. Ecological component of sustainable development of rural territories in Ukraine / M.I. Stehnei // Актуальні проблеми економіки. – К.: ВНЗ «Національна академія управління», 2013. – № 10. – С. 171-177.

9. Stehnei M.I. Modeling of strategic control system in the context of sustainable development of enterprise / M. Stehnei, I. Irtysheva, Y. Boiko // Problems and Perspectives in Management (open-access): journal. – Sumy: LLC "CPC "Business Perspectives", 2017. – Volume 15, Issue 3. – P. 212-223. doi: [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.15\(3-1\).2017.05](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.15(3-1).2017.05).

10. Stehnei M.I. Conceptual approaches to the formation of regional food security strategy in the context of sustainable development / M. Stehnei, I. Irtysheva, Y. Boiko, L. Rohatina // Problems and Perspectives in Management (open-access): journal. – Sumy: LLC "CPC "Business Perspectives", 2018. – Volume 16, Issue 4. – P.42-50. [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.16\(4\).2018.04](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.16(4).2018.04)

М.А. Широков. Стратегические направления государственной политики в сфере устойчивого использования водных ресурсов. В

статье рассмотрено современное состояние использования национальных водных ресурсов, определены основные проблемы и направления их решения. Исследовано стратегические документы в сфере управления водным хозяйством, обозначены основные приоритеты устойчивого использования водных ресурсов. Обоснованы стратегические направления и составляющие реализации государственной политики в области устойчивого использования водных ресурсов.

Ключевые слова: водные ресурсы, государственная стратегия, устойчивое использование водных ресурсов, структура водопотребления.

M.A. Shirokov. Strategic directions of state policy in the field of sustainable use of water resources. The article discusses the current state of use of national water resources, identifies the main problems and ways to solve them. The strategic documents in the field of water management were investigated, the main priorities for sustainable use of water resources were identified. The strategic directions and components of the implementation of the state policy in the field of sustainable use of water resources are substantiated. The conducted research showed that despite the general reduction of water consumption in Ukraine, today there are many unresolved problems in this area that require an integrated strategic approach. Availability of developed strategic documents, legislative initiatives, projects in the field of water management confirms the priority of this branch for the development of the national socio-economic system. However, strategic documents developed due to financial, legal and administrative inconsistencies are mainly declarative. The main problem of effective water resources management is the lack of a system of creating and integrating the document, namely, the developed and approved by the State Strategy for the Sustainable Use of Water Resources, which should combine not only goals and measures in the context of certain water sectors, but also strategies for their financial, investment-innovation, marketing support and management system reform.

Key words: water resources, state strategy, sustainable use of water resources, structure of water consumption.

Стаття надійшла до редакції: 14.02.2019 р.